

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Γ. ΑΦΕΝΤΟΥΛΗΣ

ΨΥΧΟΓΡΑΦΙΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΦΕΝΤΟΥΛΗΣ

ΕΝ ἐνθυμοῦμαι ποτέ, εἰκὼν τόσον σπαρακτικὴ καὶ ἄγχουσα τὴν ψυχὴν — ἡ εἰκὼν ἡ ἀνελισσομένη τόσον συχνὰ ὑπὸ τὰς ἰτέας τῶν νεκροταφείων — νὰ προσέλαβε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου τόσην αἰσθητικὴν ἔκφρασιν καὶ τόσην συμβολικὴν χάριν, ὅσον κατὰ τὴν μειδιῶσαν ἐκείνην δειλίην τοῦ παρελθόντος ἔαρος, καθ' ἣν προεπέμψαμεν εἰς τὴν ὑστάτην κλίνην τὸν πολὺν σοφόν. Παρθενικὴ φαντασία δὲν ἠδύνατο νὰ ὀνειροπολήσῃ ἀγκάλην τάφου τόσον μειδιῶσαν καὶ ὑστατον κάλυμμα τόσον κοῦφον καὶ εὖσομον, ὡς τὸ ἀνθεμῶδες στρῶμα τὸ ἀπλωθὲν ἐπὶ τῆς σοροῦ τοῦ θαλεροῦ πρεσβύτου. « Ἄνθη, ἄνθη πολλὰ » εἶχε ποθήσῃ ἡ ποιητικὴ του ψυχῆ — ὑστατον πόθον — νὰ καλύψωσι τὸν νεκρὸν του καὶ νὰ πληρώσωσι τὸν τάφον του καὶ ἡ ὄρφανὴ λατρεία ἐκένωσε κἀνίστρα εὐδῶδῃ ἐπὶ τοῦ πενθίμου φερέτρου, μὲ ἄνθη ἐπλήρωσε τὸ νεκρικὸν προσκεφάλαιον καὶ πέταλα μόνον ἀνθέων ἐκάλυψαν τὴν ὥραϊαν πολλὰν κεφαλὴν καὶ τὰ κλειστὰ βλέφαρα, τὰ ἀκτινοβολήσαντα τόσην ψυχικὴν λάμψιν. Ὁμολογῶ ὅτι ποτὲ δὲν εἶχον κατορθώσῃ νὰ συλλάβω εἰς τὰ βᾶθη τῆς διανοίας μου τόσον ἐναργὲς καὶ ἄρτιον τὸ ἀπείκασμα τῆς ψυχικῆς φυσιογνωμίας τοῦ Ἄφεντούλη, οὔτε ἀπὸ τῶν ἀκαδημαϊκῶν βᾶθρων, οὔτε παρὰ τὴν κλίνην τοῦ ἀββῶστου, οὔτε ἐν τῷ οἴκῳ, οὔτε ἐν τῇ πόλει, ὅσον κατὰ τὴν πένθιμον ἐκείνην στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπεράνω τοῦ ἀνοσθλήτου φερέτρου, ἔβλεπον ὑστάτην φορὰν ἐν μυρόεντι πλαισίῳ τὴν λευκὴν ἐκείνην κεφαλὴν, ἡρεμαίαν καὶ ἀκίνητον, ἀναπαυομένην ἐπὶ τοῦ προσκεφαλαίου τοῦ πληρωθέντος μὲ τὴν φαιδρὰν ἄνθισιν τῶν ἀγρῶν καὶ ἐπὶ τῆς ὁποίας προσῆλθον ἴν' ἀποθέσωσι ὑστατον ἀσπασμὸν τόσον πολυμερῆ κοινωνικὰ στοιχεῖα, ἄνδρες ἀκαδημαϊκοὶ καὶ χειρῶνακτες, γέροντες καὶ παιδιὰ καὶ γυναῖκες, ἄνθρωποι τῆς ἐπιστήμης καὶ ἄνθρωποι τοῦ ἀρότρου, πολιτευταὶ καὶ ἀγρόται, μετὰ τῆς αὐτῆς εὐλαθείας ὄλοι καὶ ὄλοι μὲ τὸν αὐτὸν σπαραγμὸν τῆς ψυχῆς. Δὲν ἦτο λοιπὸν ὁ νεκρὸς ὁ καταβαίνων εἰς τὸν τάφον, δὲν ἦτο ὁ ἐπιστήμων, τοῦ ὁποίου ἡ ἐργασία διαφεύγει τὴν ἀντίληψιν τῶν πολλῶν, δὲν ἦτο ὁ

ρήτωρ ὁ συγκρινῶν καὶ παραφέρων τὰ εὐκίνητα μόνον πλήθη, δὲν ἦτο ὁ λογοτέχνης τὸν ὁποῖον λατρεύουσι τὰ ὀλίγα ἐκλεκτὰ πνεύματα, δὲν ἦτο ὁ ἱατρὸς τὸν ὁποῖον εὐλογοῦσιν οἱ ὀλίγοι, οἱ διαφυγόντες τὴν ἄρπυιαν τῆς νόσου καὶ καταρῶνται οἱ πολλοὶ τοὺς ὁποίους ὠρφάνευσεν ἡ ἀνήκεστος δρεπάνη. Ἦτο λοιπὸν τὸ πολυσύνθετον ἐκεῖνο πνεῦμα, τὸ ἀπλούμενον ἀκάθεκτον καὶ ἀνήσυχον πανταχοῦ, τὸ πνεῦμα τὸ γενικὸν καὶ εὐρύ, ὁ σοφὸς τὸν ὁποῖον ἀντιλαμβάνονται καὶ θαυμάζουσιν οἱ ὀλίγοι, καὶ τὸν ὁποῖον μαντεύουσιν καὶ θαυμάζουσιν οἱ πολλοί. Ἐν τῷ εὐρεῖ πεδίῳ τῆς ἀνθρωπίνης ἐρεῦνης καὶ δημιουργίας μυριάδες ἀκαταπονήτων ἐργατῶν κατατρέβουσι τὴν ζωὴν εἰς τὸν ἀτέρμονα ἀγῶνα τῆς ἀληθείας. Ἀνακυῶσιν οἱ μὲν τοὺς λαθυρίθους τῶν ἀριθμῶν, ἀναζητοῦντες τὴν μαθηματικὴν ἀλήθειαν τῶν φαινομένων, κύπτουσιν ἄλλοι ἐπὶ τοῦ φακοῦ τοῦ μικροσκοπίου ἀναζητοῦντες καὶ προσδιορίζοντες τοὺς νόμους καὶ τὰ φαινόμενα ἀοράτου κόσμου, ἕτεροι πρὸ τῆς χημικῆς τραπέζης ἀναλύουσι καὶ συνθέτουσι τὴν ἀνόργανον καὶ ὀργανικὴν ὕλην, ἐργάται ὅλοι κοινῷ ἀγῶνος. Ὅλη των ἡ ζωὴ, πεφορτισμένη ζωὴ καὶ κατάπονος, ἀναλίσκεται πολλάκις εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ἑνὸς νόμου, ἑνὸς φαινομένου, καὶ ἄλλοτε—τόσον συχνὰ—βίος ὀλόκληρος ἀγῶνων καὶ μόχθων κατατρέβεται χωρὶς οὐδεὶς θρίαμβος νὰ στέψῃ τὸ ἐπιστημονικὸν μαρτύριον. Ἐκτός τῆς ἀραιᾶς φάλαγγος τῶν εἰδικῶν ἀνδρῶν τίς ἐγνώρισε πολλάκις τοὺς ἐργάτας τούτους τοῦ πνεύματος; Ὁ Ἀφεντούλης δὲν ἀνήκεν εἰς τὴν τάξιν ταύτην. Ἄλλ' ὑπάρχουσι τὰ γενικὰ ἐκεῖνα πνεύματα, τὰ φιλοσοφικά, τὰ συνθετικὰ πνεύματα, τὰ ἐφορευόντα ἀφ' ὑψηλοῦ, τὰ ἐπιπτάμενα ὅλας τοῦ ἐπιστητοῦ τὰς χώρας, τὰ ἀθροίζοντα τὸν ἀμητὸν τῆς εἰδικῆς ἐργασίας καὶ οἰκοδομοῦντα τὸ μέγαρον τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἀπὸ τῶν λίθων τοὺς ὁποίους κατεργάζονται οἱ ἐργάται τῶν εἰδικότητων. Οἱ ἄνδρες οὗτοι εἶνε οἱ ἐκλεκτοὶ καὶ τῶν πολλῶν καὶ τῶν ὀλίγων. Εἶνε τὰ πνεύματα τὰ συνθετικὰ, τὰ συναπαρτίζοντα ἐκ τῶν εἰδικῶν γνώσεων τὰ γενικὰ συμπεράσματα. Τούτων καὶ ἡ δρᾶσις καὶ ἡ δημιουργία εἶνε πολυμερεστέρα καὶ ποικιλωτέρα. Εἰς τὴν ἀραιὰν ταύτην τάξιν ἀνήκουσιν οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ καλλιτέχναι. Οἱ εἰς τὴν ψυχολογικὴν ταύτην ἰδιοφυῖαν ὑπαγόμενοι, εἶναι ἐκεῖνοι ἐντὸς τῶν ὁποίων πλημμυρεῖ ἡ νευρικὴ ἐνέργεια, ἡ ὀργῶσα πρὸς ἐκκένωσιν, ἐκκένωσιν ἐκδηλουμένην εἰς δημιουργίαν καλλιτεχνικὴν ἢ λογοτεχνικὴν, πολλάκις δὲ καὶ εἰς δρᾶσιν κοινωνικὴν ποικίλην καὶ εὐρεῖαν. Εἶναι οἱ ἄνθρωποι οἱ κατ' ἐξοχὴν καταλείποντες ζωηρὰν τὴν ἐντύπωσιν τῆς διαβάσεώς των καὶ ἀποτυποῦντες ἐναργῆ τὴν σφραγίδα τῆς ἀτομικότητός των εἰς τὰ ἔργα

των. Εἰς τὴν φάλαγγα ταύτην θὰ ἡδύνατό τις νὰ τάξη τὸν Ἀφεντούλην. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς ἀτομικότητός του, ὁ μεστός ποικιλίας καὶ ἐνεργείας καὶ ὡς ἀνθρώπου καὶ ὡς ἐπιστήμονος.

Εἰς τοὺς γνωρίσαντας ἢ ἀναστραφέντας τὸν Ἀφεντούλην, ζωηρὰ καὶ ἀνεξίτηλος παραμένει ἡ εἰκὼν τοῦ ἰδιορρυθμοῦ, παραδόξου, ἀεικινήτου πρεσβύτου μὲ τὴν μακρὰν λευκὴν κόμη, τὴν ὠχρὰν φυσιολογίαν, τὸν πολὺν πατριαρχικὸν πώγωνα καὶ τοὺς μεγάλους, λάμποντας ὀφθαλμούς. Κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἐγνώρισαν αὐτὸν οἱ Πειραιεῖς. Πολλὸ εὐστόχως καθηγητὴς τις τοῦ Πανεπιστημίου ὠνόμασε τὸν Ἀφεντούλην πολιοῦχον τοῦ Πειραιῶς. Εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἡρέμου, ἐμπορικῆς ταύτης πόλεως ἔδρασε βίον μακρὸν ὡς πολίτης καὶ ὡς πρακτικὸς ἰατρός, αὐτὸς ὁ δυνάμενος νὰ κατέχη τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ συναδέλφων του. Ὅτε τὸ πρῶτον ἐγκατέστη ἐν Πειραιεῖ, ἡ δευτερεύουσα αὐτῆ πόλις τοῦ κράτους ἦτο χωρίον, ἀριθμοῦν ὀλίγας πενιχρὰς οἰκίας καὶ εὐαριθμούς κατοίκους. Τὴν ἡρεμον αὐτῆς ἀτμοσφαῖραν ἠγάπα κατ' ἐξοχὴν. Ἦτο ἡ ἀντίθεσις τῆς ἐν αὐτῷ σπαργώσης ζωῆς καὶ ἐνεργείας. «Ἐν τῇ τύρβῃ τοῦ κόσμου μορφοῦται ὁ χαρακτήρ, ἐν τῇ ἐρημίᾳ τὸ πνεῦμα» ἐπανελάμβανε συχνὰ τοὺς στίχους τοῦ Γερμανοῦ ποιητοῦ, πρὸς τοὺς παροτρύνοντας αὐτὸν νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Οἱ κάτοικοι τοῦ Πειραιῶς ἐνωρὶς εἶχον ἀντιληφθῆ ὅτι ἡ πόλις των ἐφιλοξένει ἀσυνήθη ἰατρικὴν προσωπικότητα. Ἰδιορρυθμῶς ἀλλὰ καθαρῶς περιβεβλημένος πάντοτε, μὲ τὴν μακρὰν ὀζώδη ποιμενικὴν βάρβδον ἀνηρητημένην ἀπὸ τοῦ ἀντιβραχίου, μὲ τὸ ἰδιόρρυθμον βάδισμα, εὐθὺ καὶ ἄκαμπτον, τὸν εἶδεν ὄλος ὁ Πειραιεὺς διατρέχοντα πολλάκις τῆς ἡμέρας τὰς ὁδοὺς πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν πολυαριθμῶν ἀσθενῶν του. Ἐκστατικὸν καὶ ἐμπνευσμένον εἶχε πάντοτε ἡ φυσιολογία του. Ἐνόμιζέ τις ὅτι ἔμμονός τις ἰδέα κατεῖχε πάντοτε τὸ πνεῦμα του, προσήλωσις πρὸς σειρὰν σκέψεων, ἀπὸ τῶν ὁποίων δὲν ἴσχυε νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἡ συνάντησις γνωρίμου, ἢ παρουσίας φίλου. Καὶ ἐνῶ εἰς τοὺς κατὰ πᾶν βῆμα ἀνακόπτοντας αὐτὸν καθ' ὁδόν, ἀπεκρίνετο, ὡς ἐν αἰωνίᾳ ἀφαιρέσει, μὲ τὸν ἰδιάζοντα αὐτῷ ἐπαναληπτικὸν τόνον, ἐπὶ τῆς φυσιολογίας αὐτοῦ ἐζωγραφεῖτο ὁ διχασμὸς ἐκεῖνος τῆς προσωπικότητός του, εἰς τὸν Ἀφεντούλην τὸν διαλεγόμενον μὲ ὕφος ὑπνοβάτου, εἰς τὸν Ἀφεντούλην τὸν παρακολουθοῦντα τὴν σειρὰν τῶν σκέψεών του. Πᾶς ἄλλος ἐκτὸς τοῦ Ἀφεντούλη, ὅστις ἐνωρὶς εἶχεν ἐπιβάλλει τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ, πᾶς ἄλλος, ἀποπειρώμενος νὰ ὑποδοθῇ τὴν ἐκκεντρικότητα καὶ ἰδιορρυθμίαν, ἐν πόλει περιωρισμένη καὶ φιλοψόγη,

ὡς πᾶσαι αἱ μικραὶ κοινωνίαι, ἤθελε καταστῆ ἀντικείμενον μικρολογιῶν καὶ σχολίων. Καὶ ὅμως οἱ πολῖται τοῦ Πειραιῶς μετ' εὐλαθείας ἔβλεπον πολλάκις τῆς ἡμέρας τὸν παράδοξον ἰατρὸν μὲ τὸ ἰδιόμορφον βᾶδισμα καὶ τὴν ἰδιότροπον περιβολὴν ἀνά τὰς ὁδοὺς, πότε φέροντα μακρὰν ποδῆρην βρωμαϊκὴν τήβεννον, καὶ πότε περιτυλίσσοντα τὸν λαιμὸν διὰ πλεκτοῦ, ἀνοικοχρόου γυναικείου ἐπωμίου, πάντοτε ἐκσταστικόν, πάντοτε ὁρομαῖον μεταβαίνοντα ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν, θαλερὸν καὶ ἀκαταπόνητον. Ἄφηγεῖτο ὄντως ὑπερτάτη ἀντοχὴ καὶ μεγάλη ἐσωτερικὴ δύναμις διὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας τοῦ Ἄφεντούλη. Διδασκαλία πανεπιστημιακὴ, κλινικὴ ἐργασία ἐν τῷ νοσοκομείῳ τοῦ Πειραιῶς, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἐπὶ χρόνον μακρὸν διευθυντής, πράξις ἰδιωτικῆς εὐρυτάτης καὶ ἐπὶ τούτοις συγγραφικὴ ἐργασία πολυμερῆς, ἐπιστημονικὴ, φιλολογικὴ, δημοσιογραφικὴ πολλάκις, οἰκογενειακὰ μέριμναι καὶ συμφοραὶ, πράγματα ἱκανὰ νὰ καταπονήσωσι καὶ χαλύβδινον ὄργανισμὸν, οὐδέποτε ἀπετύπωσαν τὴν σφραγίδα τοῦ καμᾶτου ἐπὶ τοῦ ζωηροῦ καὶ νεάζοντος ἰατροῦ, φιλοπαίγμονος καὶ ὁρσοεροῦ πάντοτε, εὐρίσκοντος τὸν καιρὸν — ὃ σεῖς οἱ αἰτιώμενοι τὴν ἔλλειψιν τοῦ χρόνου! — καὶ διὰ τὸ προσφιλές του ζατρίκιον, μὲ τὸν αἰώνιον συμπαίκτην, τὸν γέροντα φαρμακοποιὸν του. Τόσον βραχὺς ὕπνος καὶ τόσον μακρὰ ἐργασία — ἦτο ἡ σκέψις πάντων ὅσοι ἐγνώριζον πῶς ἔζη καὶ πῶς εἰργάζετο — τόσον μακρὰ ἀγρυπνίαι καὶ τόση κίνησις καὶ καταπόνησις, καὶ τόσον ὀλίγη ὑποκλεπτομένη ἀνάπαυσις, τόσαι πικρίαι ἄς πορίζει ὁ ἐνεργὸς καὶ δραστήριος βίος, καὶ τόσον βραχεῖαι στιγμαὶ ἀναψυχῆς εἶνε δυνατὸν νὰ συναπαρτίσωσι ποτὲ εἰκόνα τόσης ἀκμῆς καὶ σφρίγγου καὶ παραγωγῆς ;

Ἡ δρᾶσις, ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς ἐκδοχὴν, χαρακτηρίζει ὅλον τὸν ἀνθρώπινον βίον τοῦ Ἄφεντούλη. Δρᾶσις πολυμερῆς καὶ ποικίλη, ὡς ἡ ἄλλη του δρᾶσις ἐν τῇ διανοητικῇ σφαίρᾳ. Εἰς ποίαν κίνησιν πολιτικὴν ἢ κοινωνικὴν δὲν τὸν εἶδε τις πρωτοστατοῦντα ! "Ὅτε τὰ πάθη τὰ πολιτικὰ ἐξήναπτον ἐν τῇ φιλησύχῳ κοινωνίᾳ τοῦ Πειραιῶς τὴν ἐπιδημίαν τῆς φοβερᾶς αὐτῆς διαλειπούσης νευρώσεως, καὶ οἱ μᾶλλον φυγοτάραχοι χαρακτῆρες διεπλέγοντο καὶ ἠλεκτρίζοντο, τὰ ἄτακτα καὶ ἀτίθασα στοιχεῖα, τὰ συμφορόμενα ἐν τῇ ἀηδεῖ ἐκλογικῇ παλαίστρᾳ, μετ' ἐκπλήξεως ἔβλεπον συγκαταβαίνοντα μέχρι τῶν μαινομένων φατριῶν τὸν Ἄφεντούλην. Πολλοὶ ἠθέλησαν νὰ τῷ ἐπιβρίψωσι ὡς μομφὴν τὴν ἀνάμιξιν ταύτην εἰς ἀγῶνας ταπεινούς, ὅσοι δὲν ἀντελαμβάνοντο ὅτι δι' αὐτὸν ἡ δρᾶσις πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἦτο ἀνάγκη ὀργανικὴ, ἀνάγκη ἥτις κατέστησε πολλάκις τὸν εὐπίστον καὶ ἐνθουσιώδη ἄνδρα, ὄργανον

πολιτικῶν φατριῶν τῶν ὁποίων τὰς διαμάχας ἠθρήασε καὶ ἠυγένισε πολ-
λάκις ἢ εὐγενὴς αὐτοῦ φυσιογνωμία. Ἄλλ' ὁ πυρετὸς τοῦ ἐνθουσιασμοῦ
καὶ τῆς ἐνεργείας ἐξήναπτε κυρίως ἐν τῷ Ἀφεντούλῃ, ὅποτε πνοαὶ πα-
τριωτικῆς αὔρας ἀνερρίπιζον κοιμώμενα αἰσθήματα καὶ ὅτε τῶν δού-
λων ἀδελφῶν αἱ οἰμωγαὶ διέφλεγον εἰς πολεμικὴν ἐνέργειαν τὸ ἐνθου-
σιῶδες καὶ εὐεπίφορον ἔτι ἔθνος. Εἰς τὴν πολυπαθὴ τῆς μεσογείου μάρ-
τυρα, τὴν ἡρωϊκὴν Κρήτην, οἱ συβρέουσιντες ὅπως συναποθάνουσιν εὐ-
γενεῖς νεανίαι, εἶδον συμπολεμιστὴν παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτῶν τὸν ἐμ-
πνευσμένον διδάσκαλον. Καὶ ὅτε στρατεῖαι παρεσκευάζοντο καὶ ἐπανα-
στάσεις ὑπεδαυλιζοντο καὶ μένος πολεμικὸν οἰστρηλάτει τὰ πλήθη, εἶ-
δεν ὁ Πειραιεὺς κυρίως τὸν Ἀφεντούλῃν, ῥήτορα ὑπερτάτης δυνάμεως,
παροτρύνοντα καὶ ἐξάπτοντα τὴν νεότητα ἐν ποιητικῇ ἐξάρσει καὶ δι-
θυραμβικῷ τόνῳ. Ἐπέπρωτο ὅμως προτοῦ κλείσει τὸς ὀφθαλμοὺς νάν-
τιληφθῆ τὴν πικρὰν ἀλήθειαν πραγμάτων καὶ φαινομένων τινῶν καὶ νὰ
πεισθῆ ὅτι «μυθοστρατεῖται καὶ ψευδοθητεῖται» δὲν ἦσαν ἄξια τόσου πα-
ραφόρου ἐνθουσιασμοῦ. Ἄλλ' ἡ κραταῖα αὕτη δύναμις — ὁ ἐνθουσιασμὸς —
ἡ ἀναφλέγουσα ταύτοχρόνως τὰς σπουδαιοτέρας ψυχικὰς καταστάσεις
τοῦ ἀνθρώπου, διάνοιαν, αἰσθητικὴν καὶ βούλησιν, ὑπῆρξε συμφορῆς
πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ Ἀφεντούλῃ καὶ δὲν ἔπαυσε θερμαίνων αὐτὸν
καὶ ὑπὸ τὰς χιόνας ἔτι τοῦ γήρατος, κατὰ τὰς πονηρὰς αὐτὰς ἡμέρας,
καθ' ἃς κατὰ τὸν ζωντανὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἰδίου : «περιεστημεν εἰς
ἀνάγκην καὶ στενοχωρίαν πολλήν καὶ πταίουσιν ἡμῖν τὰ πάντα, καὶ
θεὸς καὶ βασιλεία καὶ κυβέρνησις καὶ πανεπιστήμιον καὶ λαὸς» καὶ
καθ' ἃς «διάψευσις ἐθνικῶν προσδοκιῶν ἐξῶθεν, φόβοι ἐπισειόμενοι παν-
ταχόθεν, κρίσις οἰκονομικὴ ἔνδοθεν καὶ προστριβὴ ἀέναος καὶ συνωστι-
σμὸς περὶ πάντα καὶ κατὰ πάντα, ἐξηρέθησαν ὡς φαίνεται τὰ νεῦρα
τοῦ ἔθνους εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε παρήχθη τις καθολικὴ δυσφορία».
Ἰπὸ τὸ κράτος τῆς καθολικῆς ταύτης δυσφορίας ἡ φαντασία τοῦ Ἀφεν-
τούλῃ δὲν ἀπέκαμε περυγιζούσα πρὸς τὰς χώρας τῶν ἐθνικῶν ἰδεω-
δῶν. Καὶ ἐν τῷ αὐτῷ πρυτανικῷ λόγῳ, ἐνῶ τὸσον πικρῶς περιγράφει
τὴν νοσηρὰν κατάστασιν τοῦ κράτους, ὀλίγον περαιτέρω ἀναρρίπιζόμε-
νος ἐκ τῆς ἰδέας τῆς στρατιωτικῆς ἀσκήσεως τῶν φοιτητῶν, ἐκρήγνυται
εἰς φρενήτιδα πατριωτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ. «Σῶμα φοιτητῶν, μεγαλοφω-
νεῖ, διδασκόμενον ἀπὸ καθέδρας καθ' ἑκάστην, ὅτι ὑψίστη ἀρετὴ τοῦ πο-
λίτου εἶνε τὸ πείθεσθαι τοῖς νόμοις καὶ μαρτυρεῖν τὴν πρὸς τοὺς νό-
μους εὐπέθειαν διὰ τῆς θυσίας τοῦ ὑψίστου τῶν ἐπὶ γῆς ἀγαθῶν, τῆς
ζωῆς, σῶμα φοιτητῶν τρισχιλίων — οὐ ἀνώτατος ἄρχων καὶ ἐπίτιμος

διοικητῆς δύναται καὶ πρέπει νὰ ἦνε ὁ διάδοχος τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου— σύγγνωτε, κύριοι, ἂν καὶ πάλιν προφοιβάζουσα μὲ συναρπάξει ἡ φαντασία — τοιοῦτον σῶμα, ἄγλημα βασιλικόν, περιλαμβάνον πᾶν ὅτι ὑπάρχει εὐγενέστατον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ φυλῇ, σῶμα τοιοῦτον φοιτητῶν, ὅταν σημάνῃ ἡ ὥρα, θέλει ἀποτελέσει τὴν πρωτοπορείαν πρὸς τὰ ἱερά τῶν προγόνων ἐδάφη, αὐτὸ θέλει πρωταγωνιστήσῃ πέραν τοῦ Ἀλιάκμο- νος Γρανικοῦ, ἢ ὡς οἱ περὶ τὸν Βροῦτον καὶ τὸν Κάσσιον, αὐτὸ θὰ κατασφαγῇ θῦμα ἐξιλαστήριον, οὐχὶ τὸ ἔσχατον, ὑπὲρ τῆς πανελληνίου ἐλευθερίας—σῶμα τοιοῦτον, κύριοι, εἶνε ἀδύνατον νὰ βυθισθῇ εἰς τὰ τε- νάγη τῆς τῶν τριόδων ἀκολασίας, ἀδύνατον — ἀδύνατον νὰ κατα- ποντισθῇ ἐν τῷ σάλφ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, διότι θὰ φέρῃ τὸν Καί- σαρα καὶ τὴν Καίσαρος τύχην, διότι θὰ ἦνε ἡ κιβωτὸς τῶν εὐχῶν, τῶν πόθων, τῶν ἐλπίδων τοῦ γένους». Καὶ καθ' ὃν χρόνον ἡ ἀπογοή- τευσις ἢ κατέχουσα τὸ ἔθνος ἐκτείνεται πανταχοῦ, καὶ οἱ μᾶλλον ἀπαι- σιόδοξοι διαβλέπουσι συμπτώματα στειρώσεως παντοδαπῆς καὶ ἀπολο- φύρονται πρὸ τοῦ κενοῦ τὸ ὅποῖον ἀνοίγει ἢ ἀπώλεια τῶν παλαιῶν ἠν- δρῶν, ὁ Ἄφεντούλης, περὶ τὴν δύσιν τοῦ βίου αὐτός, δὲν προσκολλᾶται ἐγῴστικῶς πρὸς τὸ παρελθόν, δὲν ὑποτιμᾷ τὴν ἐργασίαν τῶν νεωτέρων, δὲν μεμψιμοιρεῖ ὡς τόσοι ἠλικιωταὶ του, ἀποκρυσταλλωθέντες ἐπὶ τὰ ἐφάπαξ μεμαθημένα, ἀλλ' ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐνθουσιασμοῦ αὐτοῦ, κα- ταλύει πάντα ἐγῴσμον, παρέχων τὸ μοναδικὸν παράδειγμα πρεσβύ- του, ἐξαίροντος ἐν εἰλικρινείᾳ τὰς ἐργασίας τῶν νεωτέρων καὶ τὰς τά- σεις τοῦ συγχρόνου πνεύματος. Καὶ ὅμως αἱ τάσεις αὗται ἐπῆλθον ἵνα κατακρημνίσωσι τόσα ἐπιστημονικὰ εἶδωλα ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν ὁποίων κατέτριψαν τὸν βίον αὐτός καὶ οἱ σύγχρονοί του. «Χωρὶς νὰ ὑποτιμή- σωμεν λέγει τὴν διδακτικὴν ἰκανότητα τῶν τότε καὶ ἐφεξῆς, τοῦτο μό- νον παρατηροῦμεν, ὅτι κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ πανεπιστη- μικοῦ βίου, οἱ καθηγηταὶ ἐλαμβάνοντο συνήθως ἐκ τῶν ἐνόνητων, οὐδα- μῶς ὄντες προπεπαιδευμένοι διὰ σπουδῶν εἰδικῶν, οἱ δὲ νῦν παρεσκευά- σθησαν ὅπωςδῆποτε δι' ὑψηγείας μακρᾶς, ἀδύνατον δὲ καὶ ἡ διδασκα- λία νὰ μὴ γίνεταί σήμερον καὶ ἐπιτυχέστερα καὶ καρπιμωτέρα τῆς πρῆφν . . . Οὕτω βαίνοντα τὰ πράγματα, φέρονται ἐπὶ προκοπὴν ἤρε- μον, βαθμιαίαν κανονικὴν, ἣν οὐδόπως ἰσχύει νὰποσβολώσῃ ὁ ἄκριτος λόγος τῶν ἐξ ἀμαθείας πανσόφων». Καὶ ἀλλαγῇ πάλιν ἀναγνωρίζων τὰς μεγάλας προσόδους, ἃς ἐποίησεν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἡ πειραματικὴ ἐπιστήμη, τροποποίησασα ἀναγκαίως καὶ τὴν ἀκαδημαϊ- κὴν διδασκαλίαν, ἐπιλέγει ἐν ὑπερτάτῃ εὐγενείᾳ αὐταπαρηγίας, περὶ

ἐαυτοῦ : «Μὴ ἔχων τὰ προσόντα ταῦτα (ὁ καθηγητῆς τῆς Φαρμακολογίας) ψάλλει ὅπως ἐκανονάρχησαν ἄλλοι, ὁ δὲ νῦν καθηγητῆς τῆς Φαρμακολογίας, σχεδὸν εἶπεῖν, τοῦτο ποιεῖ».

Μόνον φλόξ ἀσθέστου ἐνθουσιασμοῦ, δύναται ν' ἀντιταχθῆ πρὸς τὸν περικυκλοῦντα παγετὸν τῆς ἀπαισιοδοξίας καὶ τῆς ἀπογοητεύσεως, καὶ νὰ τηρήσῃ εἰς τὰ βῆθη τῆς ψυχῆς ἀπαράλυτον τὴν δύναμιν τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς δράσεως. Καὶ ἐκ τοῦ κραταιοῦ τούτου ἐλατηρίου ἐξηγεῖται ὅλη ἡ ἀνθρωπίνη δρᾶσις καὶ ἡ ἀκατάβλητος ἀντοχὴ τοῦ Ἄφεντούλη. Εἰς ὅλα τοῦ βίου αὐτοῦ τὰ ἐπεισόδια, τὰ πολυάριθμα καὶ πρωτότυπα ὅσα φέρονται ἀνὰ τὰ στόματα τῶν ἀναστραφέντων τὸν Ἄφεντούλην, διαγιγνώσκει τις τὴν ἀκάθεκτον ταύτην δύναμιν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἥτις προσέδιδεν εἰς ὅλας τὰς πράξεις του χαρακτῆρα ψυχικῶν παρορμητῶσεων. Δὲν εἶδον ἰατρὸν ἀσκοῦντα μέχρις ἐσχάτων τὸ ἀχάριστον ἐπάγγελμα, τὸ βρῖθον ζιζανίων καὶ ἀπογοητεύσεων καὶ πικριῶν, μετ' ἐνθουσιασμοῦ παρομοίου, ἢ πλύμμουρα τοῦ ὁποῦ μόνη δύναται ἴσως νὰ γλυκάνῃ τὴν πικρίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἀχαριστίας. Ἄλλὰ καὶ ὅτε ἡ κακοῦργος πυρπόλησις τοῦ κόσμου τῶν δασῶν, ἄφινεν σχεδὸν ἀδιαφόρους τοὺς ἀρμοδίους, μήπως δὲν εὕρισκεν ἐκεῖνος τὸν καιρὸν, αὐτόκλητος συνήγορος τοῦ καταστρεφομένου ἐρασμίου κόσμου, νὰ γράφῃ ἄρθρα ἐπὶ ἄρθρων, ἐπικαλούμενος, ἰκετεύων, καταρώμενος ; Καὶ ποσάκις, πάλιν, ἔνθους λάτρις τῆς φύσεως, δὲν ἐθεάθη μετ' ἀγανακτήσεως ἀνοίγων τοὺς κλωβούς, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἡ παιδικὴ κερδοσκοπία ἐνέκλειε τοὺς τρυφεροὺς ψάλλτας τοῦ ἀέρος καὶ ἀποδίδων τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς πτερωτοὺς δεσμώτας !

Τὰ μεγάλα καὶ ἀλλεπάλληλα ἀτυχήματα, ἅτινα ἐπληξάν τὸν Ἄφεντούλην καὶ ἡ παγερὰ πνοὴ τοῦ θανάτου ἡ τσοάκις ἐπιπνεύσασα ἐπὶ τοῦ ὀλβίου αὐτοῦ οἴκου, δὲν ἴσχυσαν νὰ κατακάμψωσι τὰ μεγάλα ταῦτα ἐλατήρια τῆς ζωῆς του τὰ χρωματίζοντα ζωηρῶς ὅλην του τὴν ἐνεργειαν. Καὶ τοῦ πένθους ἀκόμη τὸ τραχὺ ἄλγος ὑπὸ τὴν πνοὴν τῶν ἐλατηρίων τούτων προσελάμβανε παρ' αὐτῷ τὴν ποιητικὴν ἐκείνην ἐκφρασιν καὶ τὴν συμπαθεῖ χάριν, τὴν χαρακτηρίζουσιν ὅλον του τὸν βίον. "Ὅτε ὁ πρωτότοκος του υἱός, ἡ ἀλησμόνητος σκιὰ ἡ παρακολουθήσασα ὅλην του τὴν ζωὴν, ἐκλείσει τὰ βλέφαρα, ὑπὸ τὴν πνοὴν ἀπηνουῦνόσου, ἕξαλλος ὁ πατήρ, ἀσκεπής, μὲ ὕψος ὑπνοβάτου, μὲ τὸ ψαλτήριον εἰς τὰς χεῖρας, ἠκολούθει τὸ προσφιλὲς λείψανον, ἐκφωνῶν τοὺς σπαρακτικούς τοῦ Δαυὶδ στίχους : «Ἄβεσσαλώμ, Ἄβεσσαλώμ, υἱέ μου Ἄβεσσαλώμ. . . Καὶ ἤμην ὡς στρουθίον ἐπὶ δώματι καὶ ὡς νυκτοκόραξ ἐν οἰκοπέδῳ», καὶ ἐπὶ νύκτας πολλὰς ἐθεάθη ὁ ἄπελπις πατήρ, ἐπὶ

τοῦ ἀνδρῆρου τῆς οἰκίας του, τοῦ ἀποβλέποντος πρὸς τὸ νεκροταφεῖον, προσηλῶν τὸ βλέμμα πρὸς τὸν τρεμοσβύνοντα φανὸν τοῦ αἰωνίου λιμένος τῶν ψυχῶν. Καὶ ὅτε ὁ ἀπηγῆς διώκτης ἐπῆλθε πάλιν νὰ τῷ ἀφάρπαση τὴν γηραιὰν μητέρα, τὸν εἶδον οἱ παρευρεθέντες ἐν τῇ σκληρᾷ σκηπῇ τοῦ τελευταίου ἀποχαιρετισμοῦ, ὀλολύζοντα ὡς παιδῶν καὶ κερνοῦντα ἀπὸ ἀνθοβριθοῦς κανίστρου ἄνθη ἐπὶ τῆς σοροῦ, ἐνθύμια εὐώδη τοῦ κόσμου τὰ ὁποῖα ἔστελλε πρὸς τοὺς προσφιλεῖς του νεκροῦς — καὶ εἶχε τόσους! — ἐκεῖ ὅπου μόνον ὁ ἀσφόδελος βλαστάνει. Καὶ δὲν εἶνε αὐταὶ αἱ μόναι περιστάσεις, καθ' ἃς μὲ τόσην ποιητικὴν ἔκφρασιν περιέβαλλε τοὺς ψυχικοὺς του σπαραγμούς. "Ὀλην τὴν ἀνθρωπίνην του δρᾶσιν ἐμύρωνεν ἡ πνοὴ τῆς ποιήσεως, ἡ πνοὴ ἐκεῖνη, τὴν ὁποῖαν φυσᾷ ὁ εὐγενῆς ἐνθουσιασμός τῆς ζωῆς καὶ τῆς φύσεως εἰς τὰς ψυχάς, αἱ ὁποῖαι βαθέως αἰσθάνονται καὶ ἀντιλαμβάνονται καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν φύσιν.

Δὲν εἰξεύρω ἐὰν τὸ εἶδος τῆς ἐντυπώσεως ἐκ τοῦ θανάτου ἀνθρώπων τινῶν δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ νὰ συνοψίσῃ τὴν ἀσπῆ καὶ πολύμορφον ἐντύπωσιν, τὴν ὁποῖαν ἐπροξένησεν ὀλόκληρος αὐτῶν ὁ βίος. Ἐνθυμοῦμαι ὅμως ζωηρῶς τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν εἶδον τελευταίαν φορὰν τὸν Ἄφεντούλην, ἐπὶ τῆς ἐπιθανατίου κλίνης ὀρθοπνοοῦντα καὶ παλαίοντα πρὸς τὸν ἔχθρον, ὃν τσακίς κατετρόπωσε. Οἱ σπινθηροβόλοι ὀφθαλμοί, οἱ ἀναδίδοντες τὰς τελευταίας λάμψεις ἐπὶ τῆς ὠχρᾶς καὶ περικαλλοῦς ἐκείνης φυσιογνωμίας, πλαισιουμένης ὑπὸ τῆς μακρᾶς, ἀργυρᾶς κόμης, ἐσθέννυτο βαθμηδὸν ἡρεμαῖοι καὶ μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἡ ζωὴ, ἡ σπαταληθεῖσα εἰς τόσην ἐνέργειαν καὶ κίνησιν, ἀπητμίζετο ἡρέμα ἐν τῇ σπαρακτικῇ σιγῇ τῆς μυστηριώδους στιγμῆς ἀπὸ τοῦ σθεναροῦ ἐκείνου ὀργανισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐζωπύρησε μέχρι τοῦδε. Αἱ ὕστατοι, μελιχραὶ φαύσεις τοῦ λυχοφωτος ἐσθύνοντο ἐπίσης ἐν τῷ πενθίμῳ δωματίῳ: «Κάνεν μέλος τοῦ σώματός μου, καμμία ἴς, κάνεν ὄργανον δὲν μοῦ ἀνήκει πλέον. Εἶμαι πτώμα!» Ἦτο ἡ θαυμασία ἔκφρασις, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἀποθνήσκων σοφὸς ἐξεδήλου τὸ αἶσθημα ἐκεῖνο τῆς ἐκμηδενίσεως, τῆς διαρρήξεως πάσης σχέσεως τοῦ ἐγὼ πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, τοῦ ἐγὼ τοῦ ἐτοίμου νὰποσθεσθῆ καὶ καταλυθῆ καὶ ἐκεῖνου. Ἐνθυμοῦμαι, ὅταν εἶδον ἀδρανὲς καὶ ἄκαμπτον τὸ σῶμα ἐκεῖνο, ἡ ἰδέα τῆς ἀποσθεσεως τῆς δράσεως καὶ κινήσεως καὶ ζωῆς καὶ τῆς εὐρύτητος ἐνεργείας καὶ σκέψεως δὲν κατώρθωσε νὰ περιβληθῆ εἰς τὴν ψυχὴν μου τὴν βεβαιότητα τῆς ἀληθείας.

Τὸ μικρὸν ἀμφιθέατρον τῆς Φυσικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ μας ἐπὶ

πεντηκονταετίαν σχεδόν ἀντήχησε τὴν ζωηράν καὶ ἰδιόμορφον διδασκαλίαν τοῦ Ἀφεντούλη. Οἱ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολὴν διεσπαρμένοι Ἕλληγες ἰατροί, οἱ τρέφιμοι τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, διατηροῦσι ζωηράν τὴν ἀνάμνησιν τῆς διδασκαλίας ἐκείνης, τῆς τόσοσ ἐυρείας καὶ περιεκτικῆς, ἥτις ἀπὸ διδασκαλίας κλάδου μεμωμένου τῆς ἐπιστήμης ἐξήρητο εἰς διδασκαλίαν τῆς ἐγκυκλοπαιδείας τῆς ἱατρικῆς, χαρακτηριστικὴν τῆς εὐρύτητος καὶ ἐγκυκλοπαιδικότητος τῶν γνώσεων τοῦ Ἀφεντούλη. Ὅτε κατῆλθεν ἐκ Γερμανίας ὁ νεαρὸς ἐπιστήμων καὶ εἰκοσιπενταετῆς ἀνῆλθε τὴν καθηγητικὴν καθέδραν, ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν αἱ εἰδικαὶ σπουδαί, ἦσαν ἔτι ἄγνωστοὶ παρ' ἡμῖν, ἀνετέθη εἰς αὐτὸν ἡ διδασκαλία τῆς Παθολογικῆς Ἀνατομίας. Ἀλλ' ὁ κλάδος οὗτος τῆς Ἱατρικῆς δὲν ἦτο ὁ μέλλων ν' ἀναδείξῃ τὸν Ἀφεντούλην. Ἡ πνευματικὴ του ἰδιοφυία δὲν ἠδύνατο νὰ δεσμευθῇ εἰς κλάδον ἀπαιτοῦντα διάνοιαν ἀναλυτικὴν καὶ ἐργασίαν εἰδικὴν καὶ κατὰ μέγα μέρος τεχνικὴν. Εἰς τὴν ὀξύτητα ἐν τούτοις τῆς ἀντιλήψεως καὶ τὴν μεγάλην ἐργατικότητα αὐτοῦ ὀφείλεται τὸ ὅτι καὶ ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ, ἀπαράσκευος ὅλως διὰ σπουδῶν εἰδικῶν, κατώρθωσεν ὁ Ἀφεντούλης ν' ἀναδειχθῇ διδασκαλὸς εὐσυνείδητος, καταγίνας κατὰ τὸ ἔνὸν καὶ εἰς τὴν ἀπαραίτητον ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ μικροσκοπικὴν τεχνικὴν καὶ συγγραφῆς δότομον εἰδικὸν σύγγραμμα, ἐν τῷ ὁποίῳ κατεδείχθη ἔκτοτε τὸ συγγραφικὸν τάλαντον καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ γλαφυρία αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ δὲν ἔμελλε νὰ παραμείνῃ μέχρις ἐσχάτων ὁ Ἀφεντούλης. Ἐκενώθη μετ' οὐ πολὺ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ καθηγητοῦ Κωστῆ ἡ θέσις τῆς Φαρμακολογίας καὶ εἰς τὴν κενὴν καθέδραν ἐκλήθη ὁ νεαρὸς καθηγητῆς τῆς Παθολογικῆς Ἀνατομίας. Τὸ μάθημα τῆς φαρμακολογίας, ὑπὸ τὸν εὐρύτατον αὐτῆς χαρακτῆρα, ὡς συγχεομένης ἐν τῇ ἐφαρμογῇ μετὰ τῆς θεραπευτικῆς, ἐν ἣ ἀποκαλύπτεται, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἀφεντούλη, πᾶσα ἡ δύναμις τοῦ λόγου περὶ φαρμάκων, τὸ μάθημα τοῦτο τὸ πραγματευόμενον περὶ φύσεως καὶ δυνάμεως καὶ χρήσεως φαρμάκων καὶ συνδεόμενον πρὸς τὴν φυσιολογίαν, τὴν παθολογίαν, τὴν χημείαν, τὴν ἀνατομικὴν, τὴν μικροσκοπικὴν τέχνην καὶ τὴν κλινικὴν παρατήρησιν, εὔρεν ἐν τῇ ἐγκυκλοπαιδικῇ διανοίᾳ τοῦ νέου καθηγητοῦ τὸν ἄξιον διδάσκαλον. Ὅσοι δὲν κητύχησαν νὰ συλλάβωσι τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀφεντούλη ὡς ἐπιστήμονος ἐκ τῆς ἀκαδημαϊκῆς διδασκαλίας, ὅσοι δὲν ἀντελήφθησαν τὴν εὐστοχίαν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν ἐποπτείαν, διὰ τῆς ὁποίας ἔθιγε τὰ ποικιλώτερα ζητήματα τῆς καθόλου ἱατρικῆς, τὴν διαύγειαν τῆς κρίσεως καὶ τὴν μαντικὴν πολλᾶκις δύνα-

μιν ἐπὶ ζήτημάτων ἀλύτων, ἴσως δυνηθῶσι νὰ σχηματίσωσι τὴν εἰκόνα αὐτὴν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ μεγάλου καὶ κλασικοῦ αὐτοῦ συγγράμματος, τῆς «Φαρμακολογίας», τὸ ὅποιον μετριοφρόνως χαρακτηρίζει ἐν τῷ προλόγῳ του, ὡς «ψυχία συνειλεγμένα ἐπὶ τῆς μεγάλης γερμανικῆς πανδαισίας». Ὁ κλάδος οὗτος ἐὰν δύναται νὰ προσλάβῃ χαρακτηῖρα τινὰ ἀκριβείας καὶ θετικότητος, ὅσον ἀφορᾷ τὴν φύσιν τῶν φαρμάκων καὶ τὴν ἐφ' ὑγιῶν ἐνέργειαν, ἀποβαίνει σκοτεινότητος, προκειμένου περὶ τῆς ἱαματικῆς δυνάμεως καὶ τῶν θεραπευτικῶν ἐνδείξεων αὐτῶν. Ἡ ἱαματικὴ δύναμις τῶν φαρμάκων δὲν ἐξηγεῖται ἀτυχῶς πάντοτε ἐκ τῆς ἐφ' ὑγιῶν ἐνεργείας καὶ τῶν χημικῶν λόγων, οὐδ' ἡ θεραπευτικὴ χρῆσις ἐνδείκνυται πάντοτε ἀσφαλῶς ἐντεῦθεν. Τυφλὸς ἐμπειρισμὸς διέπει πολλάκις τὴν χρῆσιν τῶν φαρμάκων, ἡ δὲ κλινικὴ παρατήρησις ἐκ τῆς πολυμόρφου ἐμφάνισεως τῶν κλινικῶν εἰκόνων τῶν νοσημάτων, δὲν δύναται νὰ συναγάγῃ πάντοτε ἀσφαλῶς κανόνας ἐνδεικνύοντας τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Ἐὰν δὲ ἡ κλινικὴ εὐστοχία καὶ ἡ ἐτοιμότης τοῦ πνεύματος, ἡ μαντικὴ διορατικότης, ἡ ἔμπνευσις αὐτῆ, ἀναδεικνύουσι πολλάκις τὸν κλινικὸν καὶ τὸν πρακτικὸν ἰατρὸν, δύναται ἕκαστος νὰ φαντασθῇ, ὅποιας ἀρετὰς δεῖν νὰ ἔχῃσι τὰ συγγράμματα, τὰ μέλλοντα νὰ διδάξωσι, οὐχὶ κανόνας ἀσφαλεῖς καὶ μαθηματικούς, ἀλλὰ τὴν ἀσταθὴ καὶ ῥευστὴν ἐπιστήμην τῶν φαρμάκων, τῶν ὁποίων ἡ εὐσυνειδήτος χρῆσις εἶνε ἔργον τόσης σωφροσύνης καὶ ἐτοιμότητος καὶ γνώσεως καὶ στοχασμοῦ. Οἱ μελετῶντες τὴν *Φαρμακολογίαν* τοῦ Ἀφεντούλη θάντηληθῶσι κατὰ πόσον ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ συγγραφεὺς. Πολλοὶ παρετήρησαν καὶ ἐξ ἀτελοῦς ἐκτιμήσεως τῶν πραγμάτων ἠθέλησαν νὰ καταλογίσωσιν εἰς ἐλάττωμα τοῦ συγγράμματος τούτου τὸ ὅτι ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ ἀόριστός τις ἀπομένει ἐντύπωσις καὶ ἀμφιβολία καὶ δισταγμὸς περὶ τῆς δυνάμεως τῶν φαρμάκων καὶ ἐπομένως ῥιπτασμὸς τις καὶ ἀνησυχία πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Οἱ παρατηροῦντες ταῦτα θὰ ἐπεθύμουν μᾶλλον ὀρισμένον καὶ βεβαίωτερον καὶ τυπικώτερον περιγραφομένην τὴν δύναμιν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν φαρμάκων. Τὴν εἰς βᾶρος τοῦ συγγραφέως καταλογιζομένην ἰδιότητα, μακρὰν τοῦ νᾶρνηθῶμεν, θεωροῦμεν, ἐξ ἐναντίου ὡς μίαν τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτοῦ ἀρετῶν. Τὰ συμπεράσματα τοῦ συγγραφέως τῆς *Φαρμακολογίας*, μετὰ τὴν ἀνασκόπησιν καὶ διονύχισιν θεωριῶν ποικίλων, σπανίως προσλαμβάνουσι τύπον κανόνας. Πολλάκις, ἔνθα ἀναμένει τις τὴν συμπερασματικὴν κατακλιεῖδα κεφαλαίου τινος, ἡ σκέψις τοῦ συγγραφέως καταλήγει εἰς νέαν ἀπορίαν, εἰς νέαν ἐρώτησιν, συχνότατα δὲ τὴν ἀληθοφά-

νειαν θεωρίας τινος επισκιάζει διὰ δισταγμοῦ ἀπροσδοκῆτου. Ἄλλ' εἶνε τοῦτο ἐλάττωμα τοῦ συγγραφέως; Ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ τὴν ιδιότητα ταύτην νὰ θεωρήσωμεν ὡς φιλοσοφικὴν ἀρετὴν καὶ τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ κλινικοῦ. Ἐξέπερ ποτε καὶ ἄλλοτε σήμερον ἡ τεραστία ἐπιστημονικὴ κίνησις καὶ ἡ βραχδεία ἐξέλιξις ὅλων τῶν κλάδων τῆς Ἰατρικῆς καὶ ἡ κατακρήμνισις θεωριῶν, ἐν αἷς ἐξέτράφησαν γενεαὶ ἐπάλληλοι ἐπιστημόνων, καὶ αἱ ἀπάται τῆς κλινικῆς παρατηρήσεως, καὶ ἡ κλινικὴ ἀποτυχία παραγόντων ἐνδεικνυμένων ὑπ' αὐτῆς τῆς πειραματικῆς ἐπιστήμης, τοῦ μικροσκοπίου καὶ τῆς χημείας, κατέδειξαν πόσον ὀρθῶς ἐδογματίζεν ὁ Ἰπποκράτης, ὅτι «καὶ ἡ πείρα σφαλερὴ καὶ ἡ κρίσις χαλεπή, καὶ ὁ καιρὸς ὀξύς». Παρωδῶν τις σήμερον τὸ ἀρχαῖον λόγιον θὰ ἠδύνατο νὰ συμβουλεύσῃ σοφῶς: *Πιστεὺε ὡς ἀπιστήσων καὶ ἀπίσσει ὡς πιστεύσαν.* Ἡ ἀποκρυστάλλωσις τῆς διανοίας περὶ τοὺς κανόνας καὶ ἡ τυφλὴ πίστις πρὸς τῆς πείρας τὰ πολλάκις ἀβέβαια πορίσματα, ἐν τῇ Ἰατρικῇ τοῦλάχιστον εἶνε οἱ κυριώτεροι παράγοντες τῆς στασιμότητος καὶ ὀπισθοδρομικότητος, ἐνῶ ὁ δισταγμὸς καὶ ἡ εὐκίνησις τοῦ πνεύματος καὶ ἡ ἔξις τῆς παρατηρήσεως ἀποβαίνουν τὰ κυριώτερα στοιχεῖα τῆς εὐσυνειδήτου κρίσεως. Τὰ σχολεῖα τῶν ἐπιστημῶν δὲν εἶνε διδασκῆρια δογμάτων οὐδ' ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς διδασκάλους ν' ἀπαιτῶσι τὴν τυφλὴν πίστιν τῶν διδασκομένων. Ἐπὶ τῶν ὑπερθύρων τῶν ἐπιστημονικῶν σχολῶν μεγάλοις γράμμασι ἔπρεπε νὰναγραφῆ τὸ «μὲμνησο ἀπιστεῖν», ἐμπνέον τὸν πόθον τῆς αὐτενεργείας καὶ τὸν ζῆλον τῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς ζητήσεως. Ὁ διδάσκαλος ὁ παραδίδων εἰς τοὺς μέλλοντας πρακτικοὺς ἰατροὺς «τὴν δίστομον βρομφαίαν τῶν φαρμάκων» καθήκον ἔχει νὰ ὑποδείξῃ εἰς αὐτοὺς ὅτι ἡ ἐπιτυχία ἐξαρτᾶται ἐκμόνης τῆς εὐστοχίας, ἣν προσπορίζει ἡ ἀτομικὴ παρατήρησις καὶ ἐρευνα. Τοῦτο κατ' ἐξοχὴν ἔπραττεν ὁ Ἀφεντούλης. Πνεῦμα ἀνήσυχον καὶ ἐρευνητικὸν οὐδέποτε ἠρκέσθη εἰς τὰποκτηθέντα διὰ βίου μακρᾶς ἐργασίας καὶ καταπονήσεως, ἀλλὰ παρηκολούθει τὴν ἐπιστημονικὴν κίνησιν ἀγρυπνος, ἔτοιμος νὰ κρημνίσῃ μὲ τὰς ἰδίας του χεῖρας λατρευτὰ πολλάκις ἐπιστημονικὰ εἰδῶλα τοῦ παρελθόντος. Εἰσηγούμενος τοῦ μαθήματος τῆς Φαρμακολογίας «ἡ ἱατρικὴ, ἔλεγεν, ἀδιαίρετον κράμα θεωρίας καὶ πείρας, αἰεὶ εὐρίσκειται ἐν τῷ γίγνεσθαι, ὅ,τι δὲ χθὲς ἐθεωρεῖτο ὡς ἀληθὲς σήμερον ἀμφισβητεῖται καὶ ἴσως αὔριον ἀποδειχθῆ ἔσφαλμένον. Οὐαὶ τῷ ἱατρῷ, οὗ ἡ διάνοια ἀπεκρυσταλλώθη περὶ τὰ ἅπαξ μεμαθημένα, τρίς δὲ οὐαὶ τῷ διδάσκοντι αἰεὶ τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν».

Ἄλλ' ὡς ἦν ἐπόμενον, ἐκ τῆς βευστότητος ταύτης καὶ τοῦ ἀεικινήτου

τῆς ἐπιστήμης, ἢ πίστις αὐτοῦ πρὸς τὰ φάρμακα καὶ τὴν θεραπευτικὴν δὲν ἐκλονίσθη ποτέ, καὶ τὴν πίστιν ταύτην προσεπάθει νὰ ἐμφυσήσῃ καὶ εἰς τοὺς ἀκροατάς του: « Ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουσι, λέγει πού, πολλοὶ πρακτικοὶ ἰατροί, μὴ ἀνήκοντες εἰς μηδεμίαν σχολὴν δογματικὴν, οἵτινες, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ μετεχειρίσθησαν πάντα τὰ φάρμακα κατὰ κόρον, καὶ διήλθον ὅλους τοὺς βαθμοὺς καὶ τὰς φάσεις τῆς πίστεως πρὸς αὐτά, ἀπεγοητεύθησαν ἐπὶ τέλους. Ἐν τῇ νεότητι ἐνθουσιῶντες λατρευτοὶ τῶν φαρμάκων, ἰπτάμενοι ὡς αἱ χρυσαλλίδες ὅπου ἔστιλβεν ἡ καινοφάνεια καὶ περιεβόμβει ἡ φωνασκία, κατενόησαν ἑαυτοὺς περιπίπτοντας ἀπὸ ἀπάτης εἰς ἀπάτην, ἀπὸ διαψεύσεως εἰς διάψευσιν· εἶδον καθόσον ἐλευκαίνοντο αἱ τρίχες τῆς ἱατρικῆς ἐμπειρίας, φυλλορροοῦσαν καὶ μαραινομένην τὴν φαρμακευτικὴν ἀνθοδέσμη, ἐφ' ἣ πάλαι ποτὲ ἐμεγαλοφρόνουν καὶ ἐξ ἀγανακτήσεως ἐσφενδόνισαν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοὺς ξηροὺς καὶ ἀχάριτας μίσχους, ἀναφωνοῦντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὡς ὁ ἀσεβὴς παρὰ τῷ προφήτῃ: οὐκ ἔστι Θεός· οὐκ εἰσι φάρμακα. Ὁ περίφημος Στόλ ἐν τέλει τοῦ μακροῦ του βίου ὡς μόνον ἀνέγραφε φάρμακον ὀλίγον ἄλλας μαγειρικόν. Ἦτον ἄρα γε κάματος ἢ ἀπόγνωσις; . . . Ἀλλὰ κατέναντι τούτων ἐγείρεται σοβαρὰ ἡ νηφάλιος θεραπευτικὴ, διδάσκουσα ὅτι ἐν μέσῳ τῶν ἀπειρῶν παραπλανήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου νοός, ὑπάρχει μέση τις ὁδός, ἀνάπτυξιν μὲν καὶ τραχεῖα, ἀλλ' ἀσφαλῆς, ἐξ ἴσου ἀπέχουσα ἀπὸ τῆς τυφλῆς πίστεως καὶ ἀπὸ τοῦ ἀμβλυωποῦντος πυρρωνισμοῦ, ὁδὸς ὅμοια πρὸς τὴν ἐν τῷ πίνακι τοῦ Λέβητος τοῦ Θηβαίου, παριστάνουσαν τὸν δρόμον τῆς ἀρετῆς». Τὴν ὁδὸν ταύτην, ἣτις εἶνε τὸ γέρας τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς περισκέψεως καὶ τῆς ἐλλόγου πείρας ἠκολούθησε δι' ὅλου τοῦ μακροῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ πρακτικοῦ του σταδίου ὁ Ἀφεντούλης. Πάντοτε δὲ ἀπὸ τῆς ἀκαδημαϊκῆς καθέδρας ἀναπαριστῶν τὴν εὐρύτητα τῆς θεραπευτικῆς τέχνης καὶ διδάσκων ὅτι: ἰάματα δὲν εἶνε μόνον αἱ φαρμακευτικαὶ οὐσίαι, ἀλλὰ καὶ τὰ ψυχικὰ μέσα καὶ ἡ ἀγκάλη ἡ μητρικὴ καὶ τὸ πάτριον ἔδαφος πρὸς τοὺς φθίνοντας ἐκ τῆς νοσταλγίας καὶ ἡ ψυχαγωγία πρὸς τοὺς μαραινομένους ὑπὸ τῶν θλήψεων καὶ ἡ μουσικὴ ὑπὲρ τῶν μελαγχολούντων καὶ ἡ λάμψις τοῦ ἀστερόεντος οὐρανοῦ καὶ τῆς θαλάσσης ὁ φλοῖσθος καὶ τῶν ἀνθέων ἡ ὄψις καὶ τὸ ἀμβρόσιον ἄρωμα καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ παρθενικοῦ προσώπου ἐξαστράπτουσα αἴγλη καὶ τὰ τεμένη τὰ ἱερά καὶ οἱ θεοὶ καὶ οἱ δαίμονες — ὑπεδείκνυε, κατ' ἐξοχὴν διδάσκαλος, εἰς τοὺς νεαροὺς ἀέστορας τοῦ μέλλοντος, ὅτι ἰατροὶ γενόμενοι ἔχουσι νὰ θεραπεύσωσιν ἐνλίτε, νὰ ἀνακουφίσωσι πολλὰκις, νὰ παρηγορήσωσι πάντοτε. La méde-

cine guerrit quelquefois, soulage souvent, console toujours.

Τόσση μεστήν φέρων τήν ἐπιστημονικήν πεῖραν καί τόσον ὀξεῖαν τήν ἀντίληψιν καί τήν διάνοιαν εὐστροφον, ὁ Ἄφεντούλης συνεκέντρου ἀναμφιβόλως ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀξίου κλινικοῦ καί πρακτικοῦ ἱατροῦ. Ἐάν ὑπό τὸ κράτος τοῦ νόμου τῆς ἐξελιξέως πολλὰ τμήματα τῆς ἱατρικῆς ἀπεσχίσθησαν τέλειον εἰς αὐτονόμους θεωρητικούς κλάδους, μὴ ἔχοντας κατ' ἐπίφασιν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τήν ἀρχικήν ἐπιβολήν τῆς ἱατρικῆς, τὴν θεραπευτικὴν, κατ' ἐξοχήν ὅμως τὸ γόητρον τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἐκφαίνεται παρὰ τὴν κλίνην τοῦ ἀρρώστου, ὅπου ὁ κλινικός, φέρων τὴν πανοπλίαν τῆς πολυμεροῦς θεωρίας καί γνώσεως τῶν φυσιολογικῶν νόμων καί τῶν διαταραξέων αὐτῶν, ζητεῖ νάνιχνεύσῃ καί ἀκριβώσῃ τὰ νοσολογικά στοιχεῖα ἐκ τῆς συγκεχυμένης εἰκόνας τῆς νόσου, καί νάνορθώσῃ τὴν πληγμμελῆ λειτουργίαν τῶν ὀργάνων εἰς τὸ ἄρτιον ἐκεῖνο σημεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκφαίνεται ἡ παναρμόνιος εἰκὼν τῆς ζωῆς. Τοῦ θεωρητικοῦ ἱατροῦ, τοῦ ἀναδιφῶντος τὴν σοφίαν τῶν βιβλίων καί συναπαρτιζόντος ἐν τῇ φαντασίᾳ του τὰ κλασικά ἀπεικιάσματα τῶν νόσων, φασματώδη πολλάκις καί ἰδανικά—καί τοῦ πρακτικοῦ ἱατροῦ, τοῦ κατ' ἐμπειρίαν πολλάκις καί ἀφιλοσόφως καί συμπτωματικῶς ὑποβοηθῶντος—πολλάκις δὲ καί παρακωλύοντος—τὴν ἐξυγίανσιν τῶν πασχόντων, συναμφοτέρων ἀρμονικὸν καί τέλειον εἶνε ὁ ἀξίος κλινικός, κατὰ τὴν εὐρυτέραν ἐκδοχήν τῆς λέξεως. Πόσον ὅμως ὀλίγοι εἶνε οἱ τοιοῦτοι. Φύσις δεξιὰ καί μάθησις εὐρεῖα καί παρατήρησις πολλὴ καί πεφωτισμένη ἐὰν συνυπάρξωσι καί συνενωθῶσι δύνανται νάποτελέσωσι τὸν ἀξίον τοῦ ὀνόματος κλινικόν. Βαθεῖαν τούτου συναίσθησιν εἶχον καί οἱ ἀρχαῖοι. «Χρὴ γάρ, λέγει ὁ Ἰπποκράτης, ὅστις μέλλει ἱατρικῆς ζῦνεσιν ἀτρεκέως ἀρμόζεσθαι τῶν δὲ μιν ἐπήβολον γενέσθαι φύσις· διδασκαλίας· τόπου εὐφύσις· παιδομαθῆς· φιλοπονήης· χρόνου. Πρῶτον μὲν οὖν πάντων, φύσις· φύσις γάρ ἀντιπηρσοσύτης κενεὰ πάντα». Ἡ ἡβῶσα ἐστὶ ἱατρικὴ ἡμῶν, ἐὰν ἔχη νὰ ἐπιδείξῃ κλινικούς, μεταξύ τούτων, ἐκ τῶν πρώτων ἔπρεπε νὰ τάξῃ τὸν Ἄφεντούλην. Ἀτυχῶς ἀκαδημαϊκὴ κλινικὴ δὲν ἔλαχεν εἰς τὸν ἀξίον. Τὸ τάλαντον ἄρα αὐτοῦ ἔμεινε κεκρυμμένον διὰ τοὺς πολλοὺς ὀλύχνος ἐτέθη ὑπὸ τὸν μόδιον. «Ὅσοι ἐν τούτῳ ἰς παρηκολούθησαν τὸν γηραιὸν σοφόν, εἴτε ἐν τῇ ἰδιωτικῇ πράξει, εἴτε ἐν τῇ μικρᾷ κλινικῇ τοῦ ἐν Πειραιεῖ Ζαννείου Νοσοκομείου, τὴν ὁποίαν ἐπὶ μακρὸν διηθύθνε, ἐξετίμησαν τὸ βαθύ καί ἐρευνητικὸν πνεῦμα τοῦ κλινικοῦ, τὴν ἐπιστημονικήν περίσκεψιν καί τὸν στοχασμὸν, τὴν κλινικὴν ἐκείνην εὐστοχίαν, τὸ κλινικὸν τάκτ, τὸ χαρακτηρίζον τοὺς μεγάλους κλινικούς.

Ἐνθυμοῦμαι πολλάκις αὐτὸν παρὰ τὴν κλίνην τοῦ ἀρρώστου. Ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ ἡ ἀνάλυσις καὶ ἡ σύνθεσις τῶν νοσολογικῶν στοιχείων, τῶν συναγομένων ἀπὸ ἐξετάσεως λεπτομεροῦς καὶ ἀπηκριβωμένης, ταχυτάτη συνετελεῖτο, ἐν στιγμιαίᾳ ἀφαιρέσει, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ζῶηροὶ ὀφθαλμοὶ του, ἀπλανεῖς καὶ ἐταστικοὶ προσέπιπτον ἐπὶ τοῦ ἀρρώστου, οἰνοὶ ἀναζητοῦντες ἐν τῇ ἐκφράσει καὶ τῇ ὄψει καὶ τῷ σχηματισμῷ τῆς φυσιογνωμίας, τὰ ἐλλείποντα, τὰ συμπληρωματικὰ στοιχεῖα τῆς διαγνώσεως. Καὶ αἴφνης ἡ φυσιογνωμία τοῦ σοφοῦ ἡ σύννους ἐταράσσεται καὶ ἠθρία. Ἡ διαγνωστικὴ εἰκὼν εἶχε συλληφθῆ. Ἡ διορατικότης ἡ κλινικὴ τοῦ Ἀφεντούλη πολλάκις μ' ἐξέπληξε. Εἶδον τοσάκις αὐτόν, εἰς περιπτώσεις, καθ' ἃς τὰ διαγνωστικὰ στοιχεῖα πενιχρὰ ἢ ἀντιφατικὰ καὶ ἀλλοπρόσαλλα προσήρχοντο, εἶδον αὐτὸν διαγιγνώσκοντα πολλάκις ὡς ἀπὸ ἐμπνεύσεως καὶ οἰκοδομοῦντα τὴν διάγνωσιν ἐναντίον ὄλων τῶν συμπτωματικῶν μαρτυριῶν, οὐχὶ ἀστόχως συχνότατα. Ἐν τούτοις οὐδέποτε ἐπίστευσεν ὅτι εἶνε ἀναμάρτητος. Ἐάν, ἐν τῇ ἰδιωτικῇ πράξει, ἄνθρωπος νευρικός καὶ εὐερέθιστος, κεντριζόμενος ὑπὸ τῶν ἀντιζηλιῶν τοῦ ἐπαγγέλματος, ἀπέβαινε πείσμων πολλάκις καὶ ἀλαζονικός καὶ ἰσχυρογνώμων καὶ ἄδικος, ἐν στιγμιαῖς γαληνιαῖς διαθέσεως ἀνελάμβανε τὸ ἀληθές ὕφος τοῦ σοφοῦ, τοῦ μετριοφρονοῦντος, τοῦ διαστάζοντος, τοῦ ὁμολογοῦντος τό: ἐν οἷδα ὅτι οὐδὲν εἶδα. Ποσάκις μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπισκέψεως ἐν τῷ Ζαννεῖφ Νοσοκομείῳ, εἰς τὴν μικρὰν αἴθουσαν τοῦ γραφείου, δὲν τὸν ἤκούσαμεν οἱ περικυκλοῦντες αὐτόν ἰατροὶ καὶ βοηθοὶ τοῦ νοσοκομείου, φέροντα τὸν λόγον ἐπὶ ζητημάτων ἰατρικῶν καὶ ἀρεσκόμενον κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἰατρικῶν τοῦ ἀποτυχιῶν, μὲ τὴν εἰλικρίνειαν τὴν χαρακτηρίζουσαν ὄλους τοὺς μεγάλους ἰατροὺς. Ἀτυχῶς τὸ ἔργον τοῦ κλινικοῦ δὲν ἀπεκρυσταλλώθη εἰς σειρὰν μαθημάτων, οὐδὲ δύναται νὰ ἐκτιμηθῆ καὶ κριθῆ ἐπακριβῶς.

Ἀνασκοπῶν τις τὸν μακρὸν ἐπιστημονικὸν βίον τοῦ Ἀφεντούλη, ἀφιερωθέντα ὁλόκληρον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Πανεπιστήμιον, ὑπὲρ οὗ κατηνάλωσε «τὰς πλείστας καὶ καλλίστας αὐτοῦ δυνάμεις» θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπαναλάβῃ πρὸς τὴν σκιάν τοῦ ἀλησμονήτου διδασκάλου, αὐτὰ ἐκεῖνα ὅσα οὗτος ἀπηύθυνεν εἰς τὴν μνήμην τοῦ πρώτου γραμματέως τοῦ Πανεπιστημίου ἐν τῷ πρυτανικῷ του λόγῳ: «Ἐπὶ ἡμιόλιον αἰῶνος συνύφανας τὸν βίου σου μετὰ τοῦ Πανεπιστημίου, πολλάκις δὲ σου ἤκουσα παρωδούντος τὰ ὁμηρικὰ ἔπη:

Ἄλλὰ σύ μοι ἐσσί πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ,
Σὺ μοι κασιγνήτος, σὺ δὲ μοι θαλερὸς παρακοίτης.

Συνταυτίσας τὸν μακρὸν βίον, τὴν ἐνέργειαν, τὰς εὐχὰς, τοὺς πόθους μετ' αὐτοῦ, ἐκαρπώθης ἀντί τούτων τὴν ἀδιάπτωτον ἀγάπην τῶν ἐν αὐτῷ, παρεπομένην καὶ ὅπου ἀναπαύεται ἡ σορὸς σου». Ἐπὶ ἡμιόλιον αἰῶνας, μεστός θερμῆς ἀφοσιώσεως, εἰργάσθη καὶ κατεπονήθη, ὑπὲρ τοῦ Πανεπιστημίου, ἀλλ' εἴμαρτο ὁ ὕστατός του ἀποχαιρετισμὸς πρὸς αὐτὸ νὰ ἦνε πικρὸν παράπονον κατὰ τῆς ἀστοργίας τῶν ἀρμοδίων. «Καὶ τὸ παράπονον τοῦτο ὁμολογῶ—ἔλεγεν ἐν σπαρακτικῷ προφητικῷ τόνῳ κατὰ τὸν τελευταῖον πρυτανικόν του λόγον — ἀπὸ τοῦ ἀξιωματικοῦ τούτου σκίμπος οὐδέποτε πλέον θ' ἀκουσθῆ ἡ φωνή μου».

Οἱ παρακολουθοῦντες τὴν παρ' ἡμῖν φιλολογικὴν κίνησιν, γνωρίζουσι τὸν καθηγῆτὴν τῆς Φαρμακολογίας καὶ ὑπὸ ἄλλην ὑπόστασιν. Εἶδον ποιητικὰς συλλογὰς καὶ μεταφράσεις κλασικῶν ἔργων τοῦ Γερμανικοῦ Παρνασσοῦ φερούσας τὸ ὄνομά του· ἤκουσαν αὐτὸν ἐν ἔθνικαῖς ἐορταῖς πανηγυριστὴν εὐγλωττον· συνήντησαν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ κριτικοῦ βήματος ποιητικῶν διαγωνισμῶν, εἰσηγούμενον τὰς κρίσεις ποιητικῶν ἔργων. Ἡ ἐν ταῖς κλάδοις τούτοις πολυμερὴς ἐργασία τοῦ Ἀφεντούλη, αὐτῆ καθ' ἑαυτὴν δὲν δύναται βεβαίως νὰ ὑψώσῃ αὐτὸν καὶ εὐλόγως, εἰς τὴν παράλληλον τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ φυσιογνωμίας. Ὁ Ἀφεντούλης ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ διατηρεῖ πάντοτε τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐρασιτέχου, τὰ δὲ ὄρια μεταξὺ ἐρασιτεχνείας καὶ τέχνης ἀφίστανται βεβαίως κατὰ πολὺ. Οὐχ' ἤττον ἡ ἐργασία αὐτῆ τοῦ Ἀφεντούλη συνέρχεται ἔν' ἀποτελέσει ἀρτιωτέραν τὴν ὅλην ἐγκυκλοπαιδικὴν φυσιογνωμίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς ἐννοεῖται σήμερον ἡ ποίησις καὶ ἡ λογοτεχνία, κλάδοι τῆς τέχνης, ἀπαιτοῦντες παρὰ τὴν ἰδιοφυΐαν, ἀφοσιώσιν ἀποκλειστικὴν καὶ μόρφωσιν εἰδικὴν εὐρυτάτην καὶ ἐργασίαν ἀπερίσπαστον, ὁ Ἀφεντούλης ἐπὶ τῶν κλάδων τούτων δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη, καὶ δὲν εἶχε — τὸν ἤκουσα νὰ τὸ ὁμολογῆ πολλάκις — ἀξιώσεις ἄλλας ἢ τὰς ἀξιώσεις ἐρασιτέχου. «Ἡ ποίησις — μᾶς ἔλεγε συντυχῶν εἰς φιλολογικὴν ἐσπερίδα ἐν φιλικῇ οἰκίᾳ — δὲν εἶνε ἔργον ἐρασιτέχου. Ἡ ποίησις εἶνε τὸ εὐῶδες ἀνοσοτάλαγμα τῆς μελέτης, τῆς πολλῆς μελέτης». Ἐν ὥραις σχολῆς ὁ Ἀφεντούλης εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν φιλολογίαν — φύσις ἄλλως εὐαίσθητος καὶ ποιητικὴ — ἀνεζήτει ἀνακούφισιν ἀπὸ τῶν μόχθων ἐργώδους ἐπαγγέλματος, ὅπως ἄλλος ἤθελε ζητήσῃ αὐτὴν εἰς τὴν μουσικὴν ἢ τὴν ζωγραφικὴν, ἄνευ ἀξιώσεων ζωγράφου ἢ μουσικοῦ. Τὸν χαρακτῆρα αὐτὸν ἐν τούτοις παρουσιάζουσιν οὐχὶ ὀλίγοι

τῶν κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν βίου ἐργατῶν τοῦ πνεύματος. Περίοδος φιλολογικὴ τὴν ὅποιαν προσφυῶς θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομάσῃ τις περίοδον ἐρασιτεχνίας. Ἐὰν ἐξαίρεση τις εὐαρίθμους τινὰς λογοτέχνας καὶ ποιητάς, ἀφοσιωθέντας ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν τέχνην, οἱ πλεῖστοι τῶν παρασκευασάντων τὸ φιλολογικὸν ἔδαφος τῆς σήμερον, ὑπῆρξαν ἀπλοῖ ἐρασιτέχνη, θέτοντες τὴνποίησιν καὶ τὴν φιλολογίαν ἐν μοίρᾳ παρέργου, ὃ δὲ τίτλος οὗτος τῶν *παρέργων* φέρεται ἐπὶ τῆς μετώπης οὐχὶ ὀλίγων φιλολογικῶν ἔργων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ποιητικῶν ἔργων τοῦ Ἀφεντούλη. Τὸ πῦρ τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τῆς πρωτοτυπίας ἐπομένως καὶ ἡ ἐντέλεια τῆς μορφῆς παρ' ὀλιγίστοις συνῆλθον πρὸς ἀποτελέσειν ἀρτίων καὶ βιωσίμων προϊόντων. Οἱ πλεῖστοι τῶν διακριθέντων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν τοῖς γράμμασι ἀνδρῶν παρουσιάζουσι ἐγκυκλοπαιδικὸν τινὰ ἀλλὰ γενικὸν καὶ ἀόριστον χαρακτήρα. Οἱ λόγοι δύνανται ἴσως νὰ ζητηθῶσιν εἰς τὸ ἀμόρφωτον καὶ ἀσύστατον ἔτι τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ εἰς τὴν σπάνιν τῶν λογίων, τὴν ἀναγκάζουσαν πάντας τοὺς τυχόντας εὐρυτέρας καὶ ἁπλοῦς μορφώσεως νὰ προσπαθῶσι νὰ ἐπαρκέσουσιν εἰς πάσας τὰς ἀνάγκας τοῦ ἑλληνικοῦ δημοσίου καὶ νὰ γνωρίσουν εἰς αὐτὸ τὴν ὀργῶσαν φιλολογικὴν κίνησιν τοῦ αἰῶνος, μεταφράζοντες, συγγράφοντες, ἀναλύοντες ἔργα ξένα, κλάδων διεστώτων καὶ ἀσυμφύλων, καὶ πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν μόρφωσιν τῶν γραφόντων καὶ μεταφραζόντων. Ἄλλως τε μεταξὺ τῶν ἄλλων ἑθνικῶν ἰδεωδῶν καὶ τῶν πανελληνίων ὀνειρῶν, εἰς τὰ στήθη τῆς ἐνθουσιώδους ἐκείνης γενεᾶς ἐτρέφετο καὶ τὸ ὄνειρον τῆς ἐκ θαύματος φιλολογικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους καὶ ἀνεμένοντο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν οἱ Ὀμηροὶ καὶ οἱ Σοφοκλεῖς καὶ οἱ Πλούταρχοι τῆς νέας Ἑλλάδος. Αἱ φιλολογικαὶ αὗται φαντασιώσεις ἐκέντριζον ἐπομένως τοὺς λογίους τῶν χρόνων ἐκείνων εἰς ἐργασίαν τόσον πολυμερῆ ἀλλὰ καὶ τόσον ἀξιωματικὴν καὶ πομπώδη. Δὲν εἶνε τοῦ παρόντος ἡ ἐξέτασις τῆς φιλολογικῆς ταύτης περιόδου· ὅ,τι θέλομεν νὰ εἴπωμεν εἶνε ὅτι ἡ πυρετώδης αὕτη ἐργασία ἔχει πολλὰ δικαιώματα ἐπὶ τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν τῶν μεταγενεστέρων, διότι ὁσονδήποτε καὶ ἂν θεωρηθῇ σήμερον ἀρχέγονος καὶ ἀσύστατος, ἔθεσε τὰς πρώτας βάσεις πρὸς ἐπιτέλεισιν τοῦ ἀχαρίστου καὶ πολυμύχθου ἔργου τῆς φιλολογικῆς προπαρασκευῆς, τῆς ὁποίας ἡ θέσις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν φιλολογικῶν δὲν εἶνε ἀσήμαντος οὐδὲ καταφρονητῆ. Εἰς τὴν τάξιν τῶν παλαιμάχων τούτων ἀνδρῶν ἀπαντῶμεν τὸν Ἀφεντούλην. Τὸν εὐγενὴ ἀγῶνα τῆς μεταφυτεύσεως τῶν μεγάλων ξένων φιλολογικῶν προϊ-

Κ. Φωτισμένος Πόληνας

Γεω. Α. Κουμυρος

όντων εἰς τὸν νεοελληνικὸν Παρνασσόν, ἥτις καὶ τὴν γλῶσσαν ἔμελλε νὰ διαμορφώσῃ καὶ ἐκτείνῃ καὶ τὴν φιλολογικὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους νὰ φωτίσῃ, ὑπηρέτησεν εὐσυνειδήτως ὁ Ἄφεντούλης, διὰ τῆς ἐμμέτρου μεταφράσεως τοῦ κυκνελοῦ ἀριστουργήματος τοῦ Λέσσιγ, «Νάθαν τοῦ Σοφοῦ» καὶ τῆς «Μαρίας Στουάρτης» τοῦ Σίλλερ, μεταφράσεων γλαφυρῶν καὶ ἐπιμελῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἄκρα πιστότης κατανατᾶ πολλάκις εἰς ἐλάττωμα, διότι ἦτον ἐκ τῶν φρονούντων ὁ μεταφραστής, ὅτι ἡ πιστότης τῆς ἀποδόσεως τῶν ποιητικῶν ἔργων πρέπει νὰ φθάνῃ μέχρι τηρήσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν στίχων καὶ τῶν λέξεων (αἱ ὀλγαὶ κατ' ἀνάγκην προστεθεῖσαι λέξεις εἰς τὰς μεταφράσεις αὐτὰς φέρονται ἐν παρενθέσει). Μετάφρασις ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ἀληθὲς *tour de force*, ἐπιχειρουμένη παρ' ἄλλου ἢ τοῦ Ἄφεντούλη, χειριζομένου μετὰ θαυμαστῆς εὐκαμψίας καὶ χάριτος καὶ γλωσσοπλαστικῆς εὐστοχίας τὴν γλῶσσαν, ἤθελεν ἀποθῆ ξηρὰ καὶ ἀνούσιος θεματογραφία.

Τῶν πρωτοτύπων φιλολογικῶν ἔργων τοῦ Ἄφεντούλη ἐκτὸς τῶν τῆδε κάκεισε διεσπαρμένων ἄρθρων, πανηγυρικῶν καὶ ἀκαδημαϊκῶν λόγων, κριτικῶν εἰσηγήσεων, ποιημάτων, εἰς τεῦχος συνηνώθησαν αἱ «Ἀλκαίκαὶ Ὠδαί» του, ποιήματα ἄλλα ἐν μέτρῳ σαπφικῷ καὶ ἄλλα εἰς μέτρα νεωτερικά, τὰ μὲν ἐν καθαρευούσῃ, τὰ δὲ ἐν δημοτικῇ καὶ μικτῇ γλώσσῃ, ἐμπνεύσεις τὰ πλεῖστα τῶν Κρητικῶν ἀγώνων, ἢ τῶν γεγονότων τῆς ἡμέρας, ἄλλα δὲ μαρτυροῦντα ὅτι ἐγράφησαν δι' ὠρισμένους κύκλους ἢ ὠρισμένας περιπτώσεις ἄνευ ἀξιώσεων ἄλλων ἢ τῆς ἱκανοποιήσεως φιλικῶν ἀπαιτήσεων ἢ ἰδιοτροπιῶν. Τὰ ποιητικὰ ταῦτα ἔργα χαρακτηρίζει, ὡς κύριον στοιχεῖον, ὁ ἐνθουσιασμός, ὁ διαπνέων ὅλα τὰ ἔργα καὶ ὅλας τὰς πράξεις τοῦ οἰστρηλάτου ἀνδρός, καὶ ἡ ῥητορικὴ ἐκείνη πνοή, ἡ ζημιοῦσα συχνάκις τὴν μορφήν τῶν ποιητικῶν ἔργων καὶ παρὰσφύρουσα εἰς πλατεϊασμούς καὶ μακρολογίαν, ἀντὶ ἀσταθοῦς τινος καὶ παροδικῆς λάμψεως. Τὸ ῥητορικὸν τοῦτο στοιχεῖον ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ὑπεδείξαμεν ἀπαντᾶ, ἐπὶ ζημίᾳ πάντοτε τῆς ποιητικῆς μορφῆς καὶ ἐντελείας, εἰς τὰ πλεῖστα τῶν συγχρόνων τῷ Ἄφεντούλη ποιητικῶν ἔργων, ἀλλὰ τὸν λόγον τούτου δὲν εἶνε τοῦ παρόντος νὰ ζητήσωμεν.

Εἶπομεν ὀλίγον ἀνωτέρω ὅτι τὸ ποιητικὸν ἔργον τοῦ Ἄφεντούλη αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἄνευ ἀξιώσεων, συμπληροῖ τὴν ἰδιοῤῥυθμον φυσιογνωμίαν τοῦ ἀνδρός. Οἱ γνωρίσαντες τὸν Ἄφεντούλην μετὰξὺ τῶν στίχων τῶν ἔργων του τούτων δύνανται ἀναγνώσωσιν ὠραίας τινος γραμμᾶς, αἱ ὁποῖαι εἶνε ἐσθεςμένα διὰ τὸν ἀναγνώστην τοῦ μέλλοντος. Οὐχ' ἦτον ὁμως ἡ ἀρτία εἰκὼν τῆς πρωτοτύπου ἐπιστημονικῆς καὶ ἀνθρωπίνης

φυσιογνωμίας τοῦ Ἀφεντούλη μένει ζωηρῶς ἀποτετυπωμένη εἰς τὸ ὄφρος αὐτοῦ, διότι εἶνε μεγάλη ἀλήθεια ὅτι τὸ ὄφρος εἶνε ὁ ἄνθρωπος—le style c'est l'homme. Καὶ εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτοῦ ἔργα, καὶ εἰς τὰ φιλολογικὰ πάρεργα καὶ εἰς τὴν ἐφήμερον ἀρθρογραφίαν καὶ εἰς τὰς πολεμικὰς του διενέξεις τὸ ὄφρος τοῦ Ἀφεντούλη εἰκονίζει τὴν πρωτότυπον, ζωηράν, τὴν μεστήν ζωῆς καὶ ἐνεργείας φυσιογνωμίαν τοῦ σοφοῦ. Ἐὰν εἰς τοὺς ψυχροὺς καὶ ἀψύχους συγγραφεῖς τοὺς δούλους τοῦ ὄφρους, τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα συνέρχονται ἄκαμπτα, ὑπὸ τὰς κεκτημένας αὐτῶν μορφὰς καὶ συνθέσεις καὶ παρατάσσονται ἀσύνδετα καὶ ὁμοίμορφα καὶ ἄχρσα, ὅπως ἄχρους εἶνε ἡ ψυχὴ ἢ ἐκδηλουμένη δι' αὐτῶν—αὐτὰ τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα ὑπὸ τὴν φλόγα τῆς φαντασίας καὶ τῆς σκέψεως ἀνατῆκονται καὶ κάμπτονται καὶ ἐλαστικοῦνται, ἵνα ἐκφράσωσι τὴν ζωντανὴν καὶ πάλλουςαν ψυχὴν τοῦ αὐτοφώτου συγγραφέως. Ὁ Ἀφεντούλης ἦτο κύριος τοῦ ὄφρους. Βαθέως αἰσθανόμενος τὴν γλῶσσαν, σεβόμενος τοὺς τύπους οὓς προσέλαβε καὶ καθιέρωσεν αὐτὴν κατὰ τὸν μακραιῶνα βίον της, μὴ προσκολλώμενος εἰς τὰς ἀποκρυσταλλωμένας γλωσσικὰς μορφὰς τῆς γλώσσης, ἀλλ' ἀναζητῶν τὰ λεκτικὰ στοιχεῖα εἰς πάσας τὰς ἐποχὰς τοῦ βίου αὐτῆς, τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτου, συμφύρων δὲ καὶ συναρμολῶν τὰ στοιχεῖα ταῦτα τὰ ἀρχαϊκὰ καὶ τὰ νεόπλαστα, ὑπὸ τὰς ἐκδοχὰς τὰς παλαιὰς καὶ τὰς νέας, μετὰ τῆς φιλοκαλίας καὶ ἀρμονίας ἐκείνης, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἔγκειται ὅλον τὸ μυστήριον τοῦ γλωσσικοῦ ὄργανου, κατώρθωσε νὰ διαπλευσῇ πάντοτε αἰσιῶς τὸν μεταξὺ τῆς Σκύλλης τοῦ ψυχρολόγου ἀρχαϊσμοῦ καὶ τῆς Χαρύβδους τοῦ μακαρονισμοῦ κινδυνώδη πορθμόν. Ἀδίκως νομίζομεν ὅ καὶ Ροῖδης (Γλωσσικὰ Εἶδωλα) κακίζει τὸν Ἀφεντούλην ἐπὶ ἀρχαιομανίᾳ. Ἐὰν πολλαχοῦ ἀρέσκεται εἰς χρήσιν τύπων ἀρχαϊκῶν καὶ μορίων, ἀλλὰ καὶ συχνότατα, ἐν ἐποχῇ μάλιστα γράφων, καθ' ἣν ἐπεκράτου γλωσσικαὶ προλήψεις, θυσιάζει τὸν ἀηδῆ φόρτον τῶν ἀναδιπλασιασμῶν καὶ συναირεῖ τὰς σχοινοτενεῖς καταλήξεις, μέτρον ἔχων πάντοτε τὴν ἀρμονίαν τοῦ λόγου. Ἴσως ὑπὲρ τὸ μέτρον ἀρέσκεται ἐνίοτε εἰς τὴν χρήσιν ἀρχαίων τύπων καὶ μορίων, ἀλλ' εἶνε τοιαύτη ἡ ἐνεργεια τοῦ ὄφρους του, ὥστε καὶ αἱ ἀνωμαλίαι αὐταὶ παρέρχονται ἀπαρατήρητοι. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ μυστήριον τῆς καταδαμάσεως τῶν γλωσσικῶν στοιχείων, ἅτινα ὑπὸ τὴν θερμὴν πνοὴν τῆς ἐμπνεύσεως μεταβάλλονται εἰς πειθήνια ὄργανα τῆς ἰδέας, αὐτὰ ταῦτα, ἅτινα ὡς ἵππος δυσήνεος, ἀποτινάσσοσι τὸν ἀδέξιον ἀναβάτην. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται πῶς οἱ στίχοι τοῦ Κάλβου δὲν χάνουν τὴν Πινδάρειον αὐτῶν μεγαλοπρέ-

πειαν ἐκ τῆς κράσεως τόσον ἀσυμφυῶν γλωσσικῶν στοιχείων καὶ πῶς ἡ ὑψηλὴ ἐντύπωσις τῆς εἰκόνας ὅπου: *αἱ ὄραι ἀνοίγουν τὰ ἤφα κάγ- γελα τῆς Ἀνατολῆς* δὲν διαταράσσεται ἐκ τῆς κατ' ἐπίφασιν γλωσσικῆς αὐτῆς ἀνωμαλίας. Εἰς τὸ κλασικόν τοῦ Ἀφεντούλη σύγγραμμα τὴν «Φαρμακολογίαν», τὸ καταστὰν πρότυπον ἰατρικοῦ ὕφους καὶ ἐπιστημονικῆς κυριολεξίας πάντων τῶν νεωτέρων ἰατρικῶν συγγραφέων, ἡ ἀσύστατος ἔτι γλῶσσα ἡμῶν προσιθάζεται εἰς ὄργανον ἐντελὲς ἐκφράσεως ἐπιστημονικῶν ἰδεῶν καὶ πραγμάτων ποικιλοτάτων — ἀποδεικνυομένου καὶ ἐνταῦθα ὅτι πρὸς δημιουργίαν γλώσσης φιλολογικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἀπαιτεῖται πνοὴ ζωσα, ἐκπορευομένη ἀπὸ ψυχῶν ζωντανῶν καὶ οὐχὶ γλωσσολογικῆ νομοθεσία, δημιουργοῦσα αἰρέσεις μόνον καὶ αἰρετικούς. Ὑφος δὲν εἶνε οἱ τύποι καὶ αἱ λέξεις, ἀλλ' ἡ ψυχὴ τοῦ συγγραφέως καὶ ἡ ψυχὴ τῶν συγγραφέων εἶνε γέννημα τῆς φύσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐὰν ἀπεπειρώμεθα ἐνταῦθα νὰ παραθέσωμεν δείγματα τῆς πρωτοτυπίας καὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐγκρατείας τοῦ ὕφους τοῦ Ἀφεντούλη, ἠθέλομεν παρασυρθῆ πολὺ μακρὰν. Ἄλλως τε ἡ τοιοῦτου εἴδους ὡς ἐν προθήκῃ ἔκθεσις τεμαχίων ἀσυνθέτων εἰς ἀπόγνωσιν ὕφους, μᾶς ἐνθυμίζει πολὺ τὸν σχολαστικόν τοῦ μύθου, τὸν ἐπιδεικνύοντα τοὺς λίθους τῆς οἰκίας του εἰς δεῖγμα τῆς στερεότητος καὶ κομψότητος τοῦ συνόλου.

Οἱ λίθοι οὗτοι ἐν τῇ ἀρμονικῇ αὐτῶν συναρμογῇ ἀποτελοῦσι τὸ εὐρὺ πνευματικόν οἰκοδόμημα ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνεθρόνισε τὴν εἰκόνα τῆς διάνοια ἐκτάκτως εὐρεῖα καὶ φιλοσοφικῆ, ψυχὴ ἐκτάκτως εὐαίσθητος καὶ ποιητικῆ.

ΠΕΤΡΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΙ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΦΕΝΤΟΥΛΗ¹

Ἀγαπητὴ μοι Ἀμαλία

Αἱ εἶχον νοῦν νὰ σοὶ γράψω; Καὶ εἶχον ὄρεξιν νὰ ἐνθυμηθῶ τὸν Πειραιᾶ; Καὶ ἦτο δυνατόν νὰ εὕρω ἐν ἐμοὶ αὐτῷ τὴν διάθεσιν, ἵνα φέρω τὴν διάνοιαν εἰς τὸν οἶκόν μου καὶ νὰ φαντασθῶ αὐτὸν κατὰφορτον ἀπὸ *τενεκέδες*, ἄλλους μὲν κρεμαμένους ἀπὸ τῆς θύρας, ἄλλους δὲ προσηλωμένους

¹ Τὴν ἀνωτέρω δημοσιευομένην πρὸς τὴν ἀγαπητὴν αὐτοῦ θυγατέρα, ὠραίαν καὶ ποιητικωτάτην ἐπιστολὴν ὡς καὶ τὰ ποιήματα τοῦ ἀειμνήστου θ. Ἀφεντούλη, ἅπαντα ἐντελῶς ἀνέκδοτα, ὀφείλομεν εἰς τὴν πολῦτιμον ἐκτίμησιν πρὸς τὴν «Ποικίλην Στοάν» καὶ τὴν εὐγενῆ προθυμίαν τοῦ διακεκριμένου φίλου κ. Γ. Ι. Ἀγγελοπούλου καθηγητοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου.